

Aneta Maria Abramowicz
Tomasz Abramowicz

Ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii w warunkach więziennych w świetle wyroku ETPCz z 12 maja 2020 r. w sprawie Korostelev przeciwko Rosji

Limitation of the freedom to manifest religion in prison conditions in the light of the judgment of the ECtHR of 12 May 2020 in the case of Korostelev v. Russia

Kwestia ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii przez więźniów została podjęta w wyroku ETPCz Korostelev przeciwko Rosji; stwierdzono w nim naruszenie art. 9 konwencji. W opracowaniu wskazano szersze znaczenie tego wyroku w kontekście europejskich standardów ochrony wolności religijnej.

Słowa kluczowe: Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii, godność człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zakład penitencjarny, ryzyko w zarządzaniu, zasada proporcjonalności, naruszenie wolności religijnej.

The issue of limitations the freedom to manifest religion by prisoners was raised in the judgment of the ECtHR Korostelev v. Russia; it found a violation of Art. 9 of the Convention. The study indicates the broader meaning of this judgment in the context of European standards for the protection of religious freedom.

Key words: Limitations of freedom to manifest religion, human dignity, the European Court of Human Rights, the Convention for the

Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, prison, risk in management, the principle of proportionality, violation of religious freedom.

Wprowadzenie

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 12 maja 2020 r. w sprawie *Korostelev przeciwko Rosji*¹ dotyczy możliwości wprowadzania ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii przez osoby osadzone w zakładach penitencjarnych jako jednej z podstawowych praw i wolności człowieka, których źródłem jest przyrodzona, nienaruszalna i niezbywalna godność ludzka. Jest to zagadnienie szczególnie istotne ze względu na konieczność realizacji przysługującego prawa do wolności religijnej przez osoby, których wolność jest ograniczona, a co za tym idzie korzystanie z przysługujących praw przez nie w zakładach penitencjarnych co do zasady ze względu na charakter takich miejsc jest ograniczone. Europejski Trybunał w tym orzeczeniu dokonuje oceny sytuacji prawnej, w której znalazła się osoba przebywająca w zakładzie karnym z perspektywy zgodności z gwarancją przewidzianą w art. 9 Europejskiej konwencji². Mimo potwierdzenia zgodności z prawem podjętych działań przez władze penitencjarne, to z uwagi na formalistyczne podejście do osadzonego i niewzięcie pod uwagę jego indywidualnej sytuacji oraz niezadośćuczynienie zasadzie proporcjonalności Trybunał orzekł naruszenie gwarancji z art. 9 konwencji.

Celem podjętych rozważań jest w pierwszej kolejności przedstawienie okoliczności sprawy oraz w dalszej części analiza argumentacji Europejskiego Trybunału uzasadniającej wydane rozstrzygnięcie wskazującego na naruszenie praw gwarantowanych w Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. W dalszej części opracowania podjęta zostanie próba wskazania szerszego znaczenia tego wyroku oraz jego oceny w kontekście europejskich standardów ochrony wolności religijnej.

---

¹ Nr skargi 29290/10

² Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

1. Przedstawienie okoliczności faktycznych sprawy

Omawiana sprawa dotyczy nałożenia na skarżącego, obywatela rosyjskiego Antona Aleksiejewicza Korostielewa nagany, kary porządkowej z powodu jego niewłaściwego zachowania w czasie pobytu w więzieniu. Chodziło o dwukrotne dokonanie aktów kultu religijnego w nocy, kiedy nieprzerwany sen był obowiązkiem wszystkim więźniów oraz brak dostępu do skutecznych środków odwoławczych na decyzję nakładającą sankcję dyscyplinarną. Skarżący w 2009 r. został skazany na karę dożywotniego więzienia w kolonii karnej w Rosji. Jako praktykującego muzułmanina, jego religijnym obowiązkiem było wykonywanie aktów kultu („Sala”) co najmniej pięć razy dziennie o ustalonych porach, w tym także w nocy. Szczególne znaczenie miało dla skarżącego wykonywanie Sali podczas Ramadanu (dziewiątego miesiąca islamskiego kalendarza uznawanego przez muzułmanów za miesiąc postu i modlitwy). W dniu 30 lipca 2012 r. o godzinie 1.00 w nocy (11 dzień Ramadanu) i o godzinie 2.53 w dniu 30 maja 2013 r. strażnicy więzienni zauważyli, że wykonuje on Salat. Natychmiast kazali mu wrócić do swojego miejsca spania, lecz skarżący nie zastosował się do tych nakazów. W tych samych dniach strażnicy więzienni powiadomili o tych zdarzeniach naczelnika zakładu karnego. Stwierdzili, że wnioskodawca nie stosował się do rozkładu dnia w zakładzie karnym, który przewidywał, że więzień powinien spać w nocy między 22.00 a 6.00, a także, że wnioskodawca nie zastosował się do ich późniejszych poleceń. Twierdzili, że jego zachowanie naruszyło ustawę o zatrzymaniu podejrzanych i osób oskarżonych o popełnienie przestępstwa, która przewidywała, że każdy więzień musi stosować się do dziennego rozkładu zajęć w zakładzie karnym i poleceń wydawanych przez strażników więziennych. W odpowiedzi na powyższe zarzuty osadzony sporządził pisemne wyjaśnienia odpowiednio z dnia 7 sierpnia 2012 r. i 31 maja 2013 r. Stwierdził w nich, że spanie w nocy jest prawem, a nie obowiązkiem. Dlatego mógł spędzić noc tak, jak chciał. Oświadczył również, że nocny kult był ważnym wymogiem nakazanym przez jego religię. Ponadto w wyjaśnieniach z 7 sierpnia 2012 r. wspominał, że szczególnie ważne jest dla niego przestrzeganie obowiązku religijnego podczas „świętego miesiąca Ramadanu”. W wyjaśnieniach z 31 maja 2013 r. wnioskodawca podkreślił, że jego zachowanie nikomu nie przeszkadzało, ponieważ przebywał w izolatce. W dniach 8 sierpnia 2012 r. i 31 maja 2013 r., po rozpatrzeniu wyżej wymienionych wniosków

złożonych przez strażników więziennych i skarżącego, naczelnik więzienia formalnie upomniał go z powodu naruszenia ustawy o tymczasowym aresztowaniu, a w szczególności z powodu naruszenia harmonogramu pobytu w więzieniu i niestosowania się do poleceń strażników więziennych. Kara dyscyplinarna została nałożona na niego zgodnie z przepisami ustawy o tymczasowym aresztowaniu, która wymagała od wszystkich zatrzymanych przestrzegania przepisów penitencjarnych i zgodnych z prawem zarządzeń organu zatrzymującego. W dniu 15 sierpnia 2012 r. skarżący odwołał się od decyzji naczelnika więzienia z dnia 8 sierpnia 2012 r. do Sądu Miejskiego w Syktyvkarze. Jednak w dniu 7 listopada 2012 r. odwołanie zostało oddalone. Stwierdzono, że więźniowie mogą korzystać ze swoich praw, o ile nie jest to sprzeczne z przepisami więziennymi. Więźniowie mogli oddawać cześć lub uczestniczyć w ceremoniach religijnych tylko wtedy, gdy taka praktyka nie naruszała przepisów prawa. Sąd zauważył, że zgodnie z rozkładem dnia w zakładzie karnym więźniowie musieli spać bez przerwy między 22.00 a 6.00 rano. W związku z tym zachowanie skarżącego – tj. jego nieobecność w miejscu spania w czasie wyznaczonym na nieprzerwany sen nocny – było naruszeniem rozkładu dnia w więzieniu oraz przepisów prawnych dotyczących dyscypliny więziennej. W związku z powyższym sąd stwierdził, że skarżący został zgodnie z prawem ukarany za swoje przewinienia. W dniu 6 grudnia 2012 r. skarżący zaskarżył powyższy wyrok i wniósł odwołanie do Sądu Najwyższego Republiki Komi. Ten zaś w dniu 11 lutego 2013 r. oddalił odwołanie, podtrzymując orzeczenie sądu niższej instancji. Sąd zauważył, że wnioskodawca dokonał błędnej interpretacji prawa krajowego. Obowiązkiem więźnia (a nie prawem) była obecność w miejscu jego spania w czasie do tego wyznaczonym. Według stanowiska rządu, skarżący zaskarżył tę decyzję do Sądu Najwyższego Republiki Komi, który oddalił skargę w dniu 29 lipca 2013 r. Skarżący podnosił również, że w dniu 5 marca 2018 r. w zakładzie karnym udzielono mu nagany za akt kultu dokonany 28 lutego 2018 r. w godzinach dziennych.

Konstytucja Federacji Rosyjskiej w art. 28 gwarantuje wolność wyznania, w tym prawo do wyznawania indywidualnie lub wspólnie z innymi jakiegokolwiek religii lub do niewyznawania żadnej religii, do swobodnego wyboru, posiadania i dzielenia się przekonaniem religijnym i innymi oraz do ich manifestowania. Zgodnie z kodeksem wykonywania wyroków karnych w czasie odbywania kary więźniowie korzystają ze wszystkich praw i wolności, z wyjątkiem zastrzeżeń wymienionych w ustawodawstwie

krajowym, w tym w prawie karnym i ustawie o wykonywaniu wyroków karnych. Ponadto więźniowie muszą przestrzegać zasad i procedur dotyczących odbywania kary, określonych w ustawodawstwie federalnym i innych przepisach. Więźniowie muszą również wykonywać zgodne z prawem polecenia wydawane przez władze więzienne. Za naruszenie porządku więziennego skazany może zostać poddany jednej z następujących kar: naganie, karze dyscyplinarnej, umieszczeniu w celi dyscyplinarnej lub izolatce, lub zamknięciu w celi specjalnej.

Zgodnie z przepisami ustawy o areszcie tymczasowym osoby zatrzymane mają prawo do ośmiu godzin snu w nocy. Ponadto zatrzymani muszą przestrzegać zasad określonych w ustawie o zatrzymaniu w czasie postępowania przygotowawczego oraz w wewnętrznych przepisach zakładów, w których są zatrzymani. Osadzeni muszą również stosować się do zgodnych z prawem poleceń wydawanych przez organy zatrzymujące. Zgodnie z przepisami wewnętrznymi dotyczącymi aresztu tymczasowego osoby zatrzymane w areszcie mogą wykonywać swoje praktyki religijne wyłącznie w celach lub w specjalnie do tego przeznaczonej przestrzeni na terenie aresztu. Zakazuje się ponadto praktyk religijnych, które są sprzeczne z przepisami wewnętrznymi dotyczącymi aresztu tymczasowego lub z prawami innych zatrzymanych. Zgodnie z załącznikiem do tych przepisów określony został rozkład dnia w zakładzie karnym. Zapewniał on zatrzymanym czas na „spanie bez przerwy” w godzinach 22.00-6.00.

Według przyjętych w dniu 11 stycznia 2006 r. przez Komitet Ministrów Rady Europy zaleceń w sprawie Europejskich reguł więziennych, należy szanować wolność myśli, sumienia i religii więźniów. Natomiast rygor więzienny na tyle, na ile to możliwe powinien być zorganizowany w taki sposób, aby pozwalał więźniom na praktykowanie ich religii i wiary, uczestniczenie w religijnych obrządkach lub spotkaniach prowadzonych przez zaaprobowanych przedstawicieli tych religii, przyjmowanie prywatnych wizyt duchownych takich religii oraz posiadanie książek lub literatury związanych z ich religią.

Skarżący zarzucił, że postępowanie dyscyplinarne wszczęte przeciwko niemu w związku z wykonywaniem aktów kultu w porze nocnej i brakiem możliwości wykonywania przez niego obowiązków religijnych naruszyło art. 9 konwencji. Europejski Trybunał przypominał, powołując się na wcześniejsze orzeczenia, że manifestacja islamu poprzez modlitwę

jest objęta ochroną art. 9 konwencji³. W związku z tym uznał, że skarga wchodzi w zakres art. 9 konwencji i uznał ją za dopuszczalną.

Skarżący stwierdził, że nałożenie na niego kary dyscyplinarnej było niezgodne z prawem, nie służyło osiągnięciu zgodnego z prawem celu i nie było proporcjonalne. W szczególności zdaniem wnioskodawcy uprawianie przez niego kultu w nocy nie stanowiło żadnego zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego, zdrowia, moralności ani praw innych więźniów. Korzystanie z prawa do manifestowania religii nie powodowało żadnych niedogodności dla innych.

Rząd nie zgodził się ze stanowiskiem skarżącego. W szczególności stwierdził, że harmonogram więzienia został opracowany w celu zagwarantowania praw więźniów i ochrony ich zdrowia. Według rządu, biorąc pod uwagę różnorodność przekonań religijnych wśród więźniów, bardzo niepraktyczne byłoby sporządzanie indywidualnych harmonogramów dostosowanych do indywidualnych potrzeb lub wprowadzanie specjalnych wyjątków od ogólnego harmonogramu dla każdej grupy wierzących. Rząd stwierdził również, że organ władzy więziennej nie mógł tolerować zachowania wnioskodawcy. Decyzja o niewszczygnięciu postępowania przeciwko więźniowi z powodu naruszenia dyscypliny mogła skutkować nieposłuszeństwem innych więźniów i prowadzić do zwiększenia zagrożenia dla bezpieczeństwa osobistego więźniów i pracowników zakładu karnego.

2. Omówienie stanowiska Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Europejski Trybunał postanowił rozpatrzyć przedstawioną sprawę na mocy art. 9 Europejskiej konwencji. Przypomniał, że gwarantowana w art. 9 konwencji wolność myśli, sumienia i religii jest jednym z fundamentów „demokratycznego społeczeństwa” w rozumieniu konwencji. Wolność ta, w swoim wymiarze religijnym, jest jednym z najważniejszych elementów składających się na tożsamość osób wierzących i ich koncepcję życia, ale jest także cennym dobrem dla ateistów, agnostyków, sceptyków i osób niezaangażowanych. Od tego zależy pluralizm nierozłącznie związany z demokratycznym społeczeństwem, które przez wieki było

---

³ Zob. wyrok ETPC z 12 maja 2009 r. *Masaev przeciwko Mołdawii*, nr skargi 6303/05.

uznawane za cenne dobro. Wolność ta obejmuje między innymi wolność posiadania lub nieposiadania przekonań religijnych oraz praktykowania lub niepraktykowania religii⁴. Na wolność religijną składa się przede wszystkim aspekt indywidualny, wewnętrzny, a mianowicie posiadanie wybranego przekonania religijnego oraz zmiana religii lub przekonań, jest bezwzględny i bezwarunkowy. Jednak, jak dalej określono w art. 9 ust. 1, wolność wyznania obejmuje także wolność uzewnętrzniania swojego przekonania, indywidualnie i prywatnie, lecz także praktykowania we wspólnocie z innymi i publicznie. Uzewnętrznianie wiary religijnej może przybrać formę kultu, nauczania, praktykowania i czynności rytualnych. Manifestowanie swojej wiary lub przekonań jest konsekwencją posiadania przekonań religijnych⁵. Ponieważ manifestowanie przez jedną osobę jej przekonań religijnych może mieć wpływ na inne osoby, uregulowano ten aspekt wolności religijnej w sposób określony w art. 9 § 2. Oznacza to, że wszelkie ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii lub przekonań muszą być przewidziane przez prawo i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w dążeniu do jednego lub więcej uzasadnionych celów w nim określonych⁶. Ponadto Trybunał stwierdził, że jeśli decyzja o podjęciu specjalnych ustaleń dla jednego więźnia w ramach systemu może mieć konsekwencje finansowe dla zakładu karnego, a tym samym pośrednio dla jakości traktowania innych więźniów, należy znaleźć odpowiednią równowagę pomiędzy interesem zakładu, innych więźniów i szczególnym interesem wnioskodawcy⁷.

Kierując się wskazanymi wyznacznikami, Europejski Trybunał, powołując się na swoje orzecznictwo, stwierdził, że nałożenie na skarżącego kary dyscyplinarnej stanowiło naruszenie jego prawa do wolności wyznania gwarantowanego art. 9 konwencji, nawet w tak łagodnej formie, jak nagana⁸. W dalszych rozważaniach Trybunał dokonał oceny zasadności i konieczności dokonanej ingerencji w demokratycznym społeczeństwie. Trybunał zauważył, że skarżący został upomniany za naruszenie rozkładu zajęć w więzieniu oraz za niezastosowanie się do poleceń strażników

⁴ Zob. wyrok ETPC z 1 lipca 2014 r. S. A. S. przeciwko Francji, nr skargi 43835/11.

⁵ Zob. wyrok ETPC z 10 listopada 2005 r. Leyla Şahin przeciwko Turcji, nr skargi 44774/98.

⁶ Zob. wyrok ETPC z 15 stycznia 2013 r. Eweida i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr. skarg: 48420/10, 59842/10, 51671/10 i 36516/10.

⁷ Zob. wyrok ETPC z 7 grudnia 2010 r. Jakóbski przeciwko Polsce, nr skargi 18429/06, w sprawie dostępu buddyjskiego więźnia do diety bezmięsnej.

⁸ Zob. wyrok ETPC z 12 lutego 2009 r. Nolan i K. przeciwko Rosji, nr skargi 2512/04; wyrok ETPC z 12 maja 2009 r. Masaev przeciwko Mołdawii, nr skargi 6303/05; wyrok ETPC z 25 maja 1993 r. Kokkinakis przeciwko Grecji, nr skargi 14307/88.

więziennych dotyczących powrotu do jego miejsca sypialnego. Kara dyscyplinarna została nałożona na niego zgodnie z art. 36 ust. 1 i 2 Ustawy o tymczasowym aresztowaniu, który zobowiązywał wszystkich osadzonych do przestrzegania przepisów penitencjarnych i zgodnych z prawem zarządzeń organu zatrzymującego. W związku z tym Trybunał stwierdził, że postępowanie dyscyplinarne wszczęte wobec skarżącego miało podstawę prawną w prawie rosyjskim, zatem było przewidziane przez prawo. Trybunał nie podzielił stanowiska skarżącego, że ustawa o tymczasowym aresztowaniu nie spełniała wymogu jakości prawa i była stosowana w sposób niewłaściwy, ponieważ prawo do snu było błędnie interpretowane jako obowiązek więźnia. Zauważył, że skarżący został ukarany za dokonanie aktu kultu, ponieważ jego zachowanie było wyraźnie niezgodne z rozkładem dnia w więzieniu, w którym jednoznacznie stwierdzono, że czas pomiędzy 22.00 a 6.00 rano ma być zarezerwowany na nieprzerwany sen. Biorąc pod uwagę obowiązkowy charakter przepisów penitencjarnych, wnioskodawca mógł również przewidzieć konsekwencje swoich działań, zatem Trybunał, że działanie władz penitencjarnych było „zgodne z prawem”.

Należy zauważyć, że Trybunał powziął jednak wątpliwości, czy nałożona na wnioskodawcę sankcja dyscyplinarna była konieczna do zapewnienia porządku w areszcie śledczym i zagwarantowania bezpieczeństwa osobistego więźniów i personelu więziennego. Dlatego zauważył, że należało zbadać, czy kwestionowany środek był „niezbędny w demokratycznym społeczeństwie”⁹. Trybunał podkreślił, że podczas pobytu w więzieniu więźniowie nadal korzystają ze wszystkich podstawowych praw i wolności, z wyjątkiem prawa do wolności¹⁰. W związku z tym w przypadku pozbawienia wolności dana osoba nie traci swoich praw wynikających z konwencji, w tym prawa do wolności religijnej, a zatem wszelkie ograniczenia tego prawa muszą być w sposób właściwy uzasadnione. W omawianym przypadku powodem nałożenia kary na wnioskodawcę była niezgodność jego działań z harmonogramem więziennym oraz próba zapewnienia przez władze pełnego i bezwarunkowego przestrzegania tego harmonogramu przez każdego więźnia. Trybunał podkreślił konieczność przestrzegania dyscypliny więziennej, jednak wyraził swoją dezaprobatę wobec jej formalistycznego podejścia. Jak słusznie stwierdził, Trybunał

---

⁹ Zob. wyrok ETPC z 8 października 2019 r. Zelikha Magomadova przeciwko Rosji, nr skargi 58724/14.

¹⁰ Zob. wyrok ETPC z 30 czerwca 2015 r. Choroszenko przeciwko Rosji, nr skargi 41418/04.

takie podejście wyraźnie lekceważy indywidualną sytuację wnioskodawcy i nie uwzględnia wymogu zachowania właściwej równowagi między konkurencyjnymi interesami prywatnymi i publicznymi. Trybunał zauważył, że dla skarżącego wywiązanie się z obowiązku wykonywania aktów kultu w czasie wyznaczonym przez jego przekonania religijne miało szczególne znaczenie. Obowiązek ten musiał być wypełniany codziennie, nie tylko podczas Ramadanu. Trybunał, opierając się na swoim orzecznictwie, stwierdził, że nie dostrzega niczego, co sugerowałoby, że przestrzeganie przez wnioskodawcę Salat w porze nocnej stwarzało jakiegokolwiek zagrożenie dla porządku lub bezpieczeństwa w więzieniu. Wnioskodawca nie używał niebezpiecznych przedmiotów, ani nie starał się angażować w zbiorowy kult w dużej grupie wraz z innymi więźniami. Co więcej, kult wnioskodawcy nie wzbudził niepokoju wśród więźniów ani straży więziennej, ponieważ wykonywał on Salat w odosobnieniu i, jak wynika z materiału przedstawionego przez sąd, nie powodował żadnego hałasu ani innych czynników zakłócających spokój¹¹. Kult wnioskodawcy nie wpływał na harmonogram dnia więziennego, w tym na udział w czynnościach dochodzeniowych czy w rozprawach sądowych. Wreszcie, nie wydaje się, aby wykonywanie Salat powodowało wyczerpanie wnioskodawcy lub mogło zagrozić jego zdrowiu lub zdolności do uczestniczenia w postępowaniu karnym.

Ponadto Trybunał zarzucił rządowi rosyjskiemu praktykę sprzeczną z zaleceniami Europejskich reguł więziennych, zgodnie z którymi „reżim więzienny powinien być zorganizowany w taki sposób, aby umożliwić więźniom praktykowanie ich religii i przestrzeganie ich przekonań” ponieważ harmonogram zakładu karnego nie określał wyraźnie „czasu przeznaczonego na kult” ani „czasu osobistego”, który mógłby być wykorzystany według uznania więźniów. Według Trybunału nie można przychylić się do twierdzenia, że organ władzy więziennej nie był w stanie zadośćuczynić prośbie skarżącego do przestrzegania Salat, ponieważ biorąc pod uwagę okoliczności niniejszej sprawy, nie wymagało to żadnych szczególnych działań ze strony władz więzienia¹².

---

¹¹ Zob. wyrok ETPC z 31 stycznia 2012 r. Kovaļkovs przeciwko Łotwie, nr skargi 35021/05, w zakresie dotyczącym konfiskaty kadzidełek od uwięzionego wnioskodawcy, które wytwarzały silny zapach.

¹² Zob. wyrok ETPC z 7 grudnia 2010 r. Jakóbski przeciwko Polsce, nr skargi 18429/06; wyrok ETPC z 31 stycznia 2012 r. Kovaļkovs przeciwko Łotwie, nr skargi 35021/05; wyrok ETPC z 15 stycznia 2013 r. Eweida i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr. skarg: 48420/10, 59842/10, 51671/10 i 36516/10.

Trybunał zauważył również, że sądy krajowe nie dokonały oceny proporcjonalności nałożonej kary, a jedynie ograniczyły swoją ocenę do stwierdzenia czy zachowanie wnioskodawcy naruszyło harmonogram więzienia, czy też nie. Ponadto nie określiły uzasadnionego celu dokonanej ingerencji w wolność religijną skarżącego. W związku z powyższym Trybunał stwierdził, że ingerencja w wolność religijną skarżącego wynikająca z nałożonej na niego kary dyscyplinarnej nie zachowała właściwej równowagi pomiędzy konkurującymi ze sobą interesami i była nieproporcjonalna do celów, na które powołuje się rząd. Dlatego w tych szczególnych okolicznościach sprawy nie można uznać, że jest ona konieczna w społeczeństwie demokratycznym w rozumieniu art. 9 ust. 2. Oznacza to, że doszło do naruszenia art. 9 konwencji.

Skarżący zarzucił również naruszenie art. 13 Europejskiej konwencji, ponieważ nie otrzymał skutecznego krajowego środka odwoławczego, który umożliwiłby mu wniesienie skargi na podstawie art. 9 konwencji¹³. Trybunał Europejski uznał dopuszczalność skargi także na podstawie wskazanego artykułu konwencji, jednak stwierdził, że nie ma potrzeby odrębnego badania zasadności skargi na mocy art. 13 konwencji w związku z art. 9 po stwierdzeniu naruszenia samego art. 9 konwencji. Trybunał orzekł, że pozwane państwo ma zapłacić powodowi, w terminie trzech miesięcy od dnia, w którym orzeczenie stanie się prawomocne, zgodnie z art. 44 § 2 konwencji, tytułem słusznego zadośćuczynienia za szkodę niepieniężną kwotę 2.600 EUR (dwa tysiące sześćset euro) oraz kwotę 2.000 EUR (dwa tysiące euro) z tytułu poniesionych kosztów i wydatków plus ewentualny podatek, które to kwoty zostaną przeliczone na walutę pozwanego państwa według kursu obowiązującego w dniu zawarcia ugody.

3. Znaczenie wyroku w kontekście europejskich standardów ochrony wolności religijnej

Wydany przez Europejski Trybunał Praw Człowieka wyrok z 12 maja 2020 r. w sprawie *Korostelev przeciwko Rosji* dotyczy zagadnienia dopuszczalnych ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii w warunkach

---

¹³ Art. 13 stanowi: „Każdy, kogo prawa i wolności określone w [Konwencji] zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego przed organem krajowym, niezależnie od tego, że naruszenia dopuściły się osoby działające w charakterze urzędowym”.

więziennych. Początkowo w orzecznictwie Europejskiego Trybunału widoczne było stanowisko, że państwa mają prawo wprowadzać w szerokim zakresie ograniczenia dotyczące działań jednostki, zwłaszcza jeśli chodzi o więźniów. Wszelkie ograniczenia, jeżeli osoba została zgodnie z prawem pozbawiona wolności, wypływają z „immanentnych ograniczeń” takiego statusu¹⁴. Komitet Ministrów Rady Europy wypowiedział się w rezolucji z 1973 r., że „więźniowie nadal mogą korzystać ze swego prawa do manifestowania religii bądź przekonań w takim stopniu, w jaki pozwala na to specyficzny charakter bycia więźniem”. Organy strasburskie przede wszystkim zwracały uwagę na szczególną sytuację związaną z pozbawieniem wolności. Widać to na przykładzie decyzji Huber przeciwko Austrii z 19 grudnia 1970 r.¹⁵, gdzie więzień skarżył się na brak możliwości głoszenia swojej religii zbiorowo. Komisja stwierdziła w tym przypadku, że przebywanie w zakładzie karnym związane jest z pewnymi ograniczeniami wolności i nie odnajduje tu podstawy do stwierdzenia naruszenia wolności religijnej. Podobnie nie dopatrzonego się naruszenia wolności religijnej odnośnie skargi więźnia będącego wyznawcą hinduizmu, który odmówił włożenia ubrania więziennego, ponieważ było to sprzeczne z jego przekonaniami religijnymi¹⁶. W tych sprawach badano, czy dana praktyka była konieczna do wyznawania danej religii, ponieważ nie każde działanie motywowane religijnie może zostać uznane za praktykowanie w świetle art. 9 konwencji. Oceniano zatem, czy żądanie skarżącego jest niezbędnym elementem praktyki religijnej, ponadto brano pod uwagę osobistą sytuację osoby odbywającej karę pozbawienia wolności¹⁷. W orzecznictwie strasburskim badano również, czy wprowadzane ograniczenia wolności religijnej więźniów nie znajdują uzasadnienia w wartościach określonych w art. 9 ust. 2 konwencji takich jak bezpieczeństwo publiczne, porządek publiczny, zdrowie, moralność, prawa i wolności innych osób¹⁸.

Należy zauważyć jednak, że w art. 9 Europejskiej konwencji nie dokonuje się rozróżnienia stopnia niezbędności form uzewnętrzniania

¹⁴ K. Warchałowski, *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2004, s. 147-148; T. Płoski, *Wolność sumienia i wyznania w warunkach izolacji więziennej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 70.

¹⁵ Nr skargi 4517/70

¹⁶ Decyzja Komisji X przeciwko Wielkiej Brytanii z 6 marca 1982 r. nr skargi 8231/78.

¹⁷ K. Warchałowski, *Prawo do wolności*, s. 130-132.

¹⁸ T. Płoski, *Wolność sumienia*, s. 71-76.

wolności religijnej, wskazując na indywidualny charakter tej wolności. Ma to odzwierciedlenie we współczesnym orzecznictwie ETPCz. Widać to chociażby na przykładzie sprawy Jakóbski przeciwko Polsce, gdzie Trybunał nie odniósł się do niezbędności diety wegetariańskiej inspirowanej przekonaniem religijnym. Mimo to państwo nie ma obowiązku realizacji każdego oczekiwania osoby osadzonej motywowanego religijnie. Zgodnie z ust. 2 art. 9 konwencji realizacja wolności religijnej w warunkach więziennych może doznawać ograniczeń po spełnieniu wskazanych tam wymogów. Trybunał uznał za niedozwolone naruszenie wolności religijnej całkowite uniemożliwienie korzystania z pomocy duszpasterskiej i uczestniczenia w kulcie religijnym¹⁹. Nie dopatrywał się jednak naruszenia wskazanej wolności w jednorazowej odmowie widzenia z duchownym w danym dniu, jeżeli osadzony w innym terminie ma dostęp do opieki duszpasterskiej. Za dopuszczalne uznano również ze względów bezpieczeństwa uniemożliwienie kontaktu osadzonego z innymi osadzonymi w trakcie nabożeństwa religijnego. Władze państwowe zatem nie są kompetentne do określania niezbędności określonych praktyk religijnych, jednak zasadne jest określanie przez te władze istotności danej formy uzewnętrzniania religii w porównaniu do innych wartości gwarantowanych w konwencji. Oznacza to konieczność zachowania właściwej proporcji pomiędzy dobrami chronionymi określonymi w ust. 2 art. 9 konwencji a przysługującym każdej osobie prawem do realizowania wolności religijnej także w warunkach więziennych. Dlatego uzasadnieniem ograniczenia wskazanej wolności jest konieczność zabezpieczenia praw i wolności innych osadzonych w sytuacji, gdy powodowałyby to nadmierne koszty finansowe, co negatywnie wpływałoby na sytuację pozostałych osadzonych²⁰.

W omawianym wyroku Korostelev przeciwko Rosji, Trybunał Europejski wyraził godne aprobaty stanowisko, że podczas odbywania kary pozbawienia wolności więźniowie nadal korzystają ze wszystkich podstawowych praw i wolności człowieka gwarantowanych przez Europejską konwencję. Zatem władze krajowe powinny szanować wolność religijną więźniów, dlatego powinny powstrzymać się od wszelkich nieuzasadnionych ingerencji w prawo gwarantowane w art. 9 konwencji. Ponadto biorąc pod

---

¹⁹ Zob. wyrok ETPC z 30 listopada 2005 r. *Igors Dmitrijevs przeciwko Łotwie*, nr skargi 61638/00.

²⁰ M. Hucal, *Wolność sumienia i wyznania osób pozbawionych wolności w orzecznictwie ETPC*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016, s. 193-199.

uwagę specyfikę zakładów karnych, należy podejmować działania w celu ułatwienia korzystania z przysługujących praw więźniom.

Badając okoliczności sprawy, Trybunał podkreślił, że dyscyplinowanie osadzonego za modlitwę w więzieniu było ewidentną ingerencją w przysługujące mu prawo do wolności religijnej. Trzeba również zauważyć, że według Trybunału ingerencja była zgodna z obowiązującym prawem. Jedynym natomiast powodem ingerencji była formalna niezgodność działania skarżącego z harmonogramem więziennym oraz dążenie władz więziennych do bezwarunkowego przestrzegania tego harmonogramu przez wszystkich więźniów. Trzeba podkreślić, że Trybunał przyznał, że przestrzeganie dyscypliny więziennej ma duże znaczenie. Jednak, jak słusznie zauważył, należało wziąć pod uwagę indywidualną sytuację więźnia. Należało zachować właściwą równowagę pomiędzy tymi dwoma konkurującymi interesami. W tym przypadku zdaniem Trybunału nałożenie kary dyscyplinarnej na osadzonego było przejawem braku zapewnienia sprawiedliwej równowagi pomiędzy sprzecznymi interesami, a działania podjęte były nieproporcjonalne do zamierzonego celu. W związku z tym Trybunał jednogłośnie orzekł, że doszło do naruszenia gwarantowanego w art. 9 konwencji prawa do wolności myśli, sumienia i religii.

W polskim systemie prawnym gwarancje wolności religijnej więźniów są unormowane począwszy od Konstytucji RP²¹ (art. 53 ust. 2 *in fine*) w Kodeksie karnym wykonawczym²² oraz w rozporządzeniach Ministra Sprawiedliwości²³. Właściwe przepisy uregulowane zostały również w Konkordacie²⁴, ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania²⁵ oraz w ustawach regulujących sytuację prawną poszczególnych związków

---

²¹ Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

²² Dz. U. z 2021 r., poz. 53 t.j. Zob. J. Nikołajew, Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych, Lublin 2012, s. 137-183.

²³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. Nr 159, poz. 1546; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 września 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. U. Nr 152, poz. 1493; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, Dz. U. Nr 152, poz. 1494; rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U., poz. 302.

²⁴ Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

²⁵ Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.

wyznaniowych²⁶. Trzeba podkreślić, że wszystkie związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej mają prawo do organizowania usług duszpasterskich w zakładach penitencjarnych zgodnie z konstytucyjną zasadą równouprawnienia tych podmiotów²⁷. Gwarancje te jednak nie mają charakteru bezwzględnego. Mianowicie zgodnie z art. 53 ust. 5 Konstytucji RP wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona w drodze ustawy i tylko wtedy jest to konieczne dla ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Ponadto przepisy ograniczające realizację wolności religijnej więźniów zostały uregulowane we właściwych przepisach Kodeksu karnego wykonawczego²⁸. Zatem na realizację wolności religijnej

---

²⁶ Zob. art. 32 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2019 r., poz. 1347; art. 28 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1726; art. 12 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 483; ustawie z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 43; art. 17 ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1599; art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1889; art. 18 ust. 1 Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 169; art. 19 ust. 1 Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1712; art. 16 ust. 1 Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 14; art. 19 ust. 1 Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 13; art. 15 ust. 1 Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 44; art. 16 Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2014 r., poz. 1798. Uprawnienie takie nie zostało wprost wyszczególnione w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, Dz. U. Nr 38, poz. 363, ustawie z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 30, poz. 240 oraz ustawie z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej Dz. U. Nr 30, poz. 241. Jednak te związki wyznaniowe również mają prawo do organizowania usługi duszpasterskiej w zakładach penitencjarnych, ponieważ zgodnie z art. 18 ust. 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeśli wprost nie jest ono zagwarantowane przez przepisy ustaw regulujących sytuację prawną poszczególnych związków wyznaniowych, to prawo to przysługuje na podstawie przepisów wskazanej ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. A.M. Abramowicz, *Równouprawnienie związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2018, s. 281-282.

²⁷ A. Abramowicz, *Duszpasterstwo w instytucjach penitencjarnych a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016, s. 131-141.

²⁸ Zob. J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii sprawców szczególnie niebezpiecznych (art. 88a i 88b k.k.w.)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 23, s. 245-261.

więźniów ma wpływ specyfika miejsca, w którym się znajdują, czyli porządek wewnętrzny i rodzaj zakładu penitencjarnego²⁹.

W doktrynie widoczny jest pogląd wskazujący na brak systemowych zasad, które powinny być efektem konsensusu, a które umożliwiłyby opracowanie właściwych rozwiązań prawnych w kwestiach szczegółowych dotyczących realizacji prawa do manifestowania swojej religii przez osoby osadzone w zakładach penitencjarnych. Powinny być one wypracowane pomiędzy przedstawicielami związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej a właściwymi przedstawicielami rządu. Należy zauważyć, że to związki wyznaniowe zgodnie z konstytucyjną zasadą autonomii i wzajemnej niezależności są kompetentne w zakresie ustalania zasad przynależności religijnej osadzonych, zapoznawania z doktryną czy przystępowania do określonego związku wyznaniowego. Zatem to związki wyznaniowe są uprawnione do określania rodzaju praktyk religijnych, co byłoby pomocne do określenia koniecznego minimum ich specyfiki w warunkach więziennych, które powinno być zagwarantowane osobom przebywającym w zakładach penitencjarnych. Może to dotyczyć m.in. specjalnej diety, uczestniczenia w praktykach religijnych bądź kontaktu z duchownym. Natomiast władze państwowe są kompetentne w zakresie umieszczenia praktyk i posług religijnych w porządku wewnętrznym zakładu penitencjarnego, dostosowując w tym zakresie swoje możliwości lokalowe, organizacyjne i finansowe przy organizowaniu życia religijnego osadzonych³⁰. Należy zauważyć, że zabezpieczenie możliwości uzewnętrzniania wyznawanej religii przez osoby osadzone w zakładach penitencjarnych stanowi istotny czynnik ryzyka w ciągłym zarządzaniu jednostką penitencjarną. Zastosowanie właściwych metod zarządzania tym ryzykiem w systemie penitencjarnym umożliwiłoby dostosowywanie działań podejmowanych przez

²⁹ P. Sobczyk, *Konstytucyjne „prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016, s. 90-93; J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii skazanych*, s. 170-184. W szczególności dyrektor zakładu karnego może w drodze decyzji ograniczyć prawo do wolności religijnej osób przebywających w zakładzie karnym gwarantowane i zgodnie z art. 247 §1 k.k. w. w wypadkach uzasadnionych względami sanitarnymi lub zdrowotnymi oraz poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa na czas określony wstrzymać lub ograniczyć odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych. A. Kwieciński, *Podstawy prawne realizacji prawa wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej. Rozważania na marginesie dyskusji o zjawisku multikulturowości populacji więziennej*, „Przegląd Prawa i Administracji C” 2015, cz. 2, s. 256-258; M. Bielecki, *Wolność religijna Kościołów i związków wyznaniowych według regulacji polskiego prawa karnego*, „Nurt SVD” 2018, nr 2, s. 226-227.

³⁰ T. Stanisławski, *Finansowe koszty zapewnienia wolności sumienia i religii osób pozbawionych wolności*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016, s. 168-169.

funkcjonariuszy Służby Więziennej w stosunku do osadzonych w zakresie zapewnienia im możliwości uzewnętrzniania religii³¹.

Wypracowane wspólnie ze związkami wyznaniowymi rozwiązania pozwoliłyby na przeciwdziałanie ewentualnym próbom umyślnego nadużycia prawa do wolności religijnej przez więźniów, lecz także, co istotne, byłyby gwarancją właściwego zabezpieczenia realizacji tego prawa przez osoby osadzone. Pomogłyby organom penitencjarnym zachować właściwą proporcję pomiędzy dążeniem osób osadzonych do jak najszerszego korzystania z prawa do manifestowania wolności religii a interesem władz penitencjarnych w postaci zabezpieczenia porządku wewnętrznego w danej placówce penitencjarnej, bezpieczeństwa oraz praw i wolności innych osób. Ponadto pozwoliłoby to na zachowanie zasady bezstronności przy dokonywaniu oceny zasadności realizacji praktyk religijnych danej osoby³².

W doktrynie zauważono również, że dochodzi do ograniczenia praktyk religijnych więźniów w polskich zakładach penitencjarnych z powodu niezrozumienia potrzeb religijnych osób osadzonych zwłaszcza wyznających religie mniejszościowe. Wydaje się, że sytuacja taka wynika z braku wiedzy Służby Więziennej na temat praktyk religijnych osób osadzonych przynależnych do związków wyznaniowych mniejszościowych³³. Może to spowodować niebezpieczeństwo wystąpienia podobnej sytuacji, która była powodem wydania orzeczenia Korostelev przeciwko Rosji. Władze penitencjarne dążąc do przestrzegania przepisów określających porządek wewnętrzny w zakładzie penitencjarnym, z powodu braku właściwej wiedzy mogą swoim działaniem spowodować naruszenie prawa do uzewnętrzniania wolności religijnej osób osadzonych, ponieważ w niewystarczający sposób dostrzegają ryzyko naruszenia tej wolności. Wypracowanie systemowych zasad pomiędzy stroną państwową a związkami wyznaniowymi określających szczegółowe kwestie dotyczące realizacji praktyk religijnych pozwoliłoby na wyeliminowanie takich trudności

---

³¹ Zob. A. Wojtasik-Terech, *Zarządzanie ryzykiem w jednostce sektora publicznego*, [w:] *Zarządzanie ryzykiem*, red. K. Jajuga, Warszawa 2019, s. 397.

³² Stanowisko takie jest widoczne w orzecznictwie ETPCz. Zob. wyrok ETPC z 10 listopada 2005 r. Leyla Şahin przeciwko Turcji, nr 44774/98. Ł. Czebotar, *Standardy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie wolności sumienia i wyznania osób pozbawionych wolności*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016, s. 213.

³³ M. Zawiślak, *The limitations of religious practices in polish prisons*, "Review Of Comparative Law" 2017, v. 30, s. 107-123; M. Zawiślak, M. Czelný, A. Abramowicz, *Poland: Religious Assistance and Religious Practices in the Prisons*, [w:] *Religion and Prison: An Overview Contemporary Europe*, red. Anne-Laure Zwilling Julia Martinez Arino, Springer 2020, s. 313.

i zapewnienie właściwego zarządzania ryzykiem w zakładach penitencjarnych. Pozwoliłoby to na zabezpieczenie indywidualnego podejścia do potrzeb religijnych osób osadzonych. Ponadto zapewniłoby sprawiedliwą równowagę pomiędzy interesem władz penitencjarnych i osób osadzonych. Umocniłoby to również poczucie konieczności przestrzegania dyscypliny więziennej określonej w przepisach wewnętrznych zakładów penitencjarnych, co również jest zgodne z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Podsumowanie

Po przedstawieniu powyższych rozważań można dokonać stwierdzenia, że wyrok ETPCz z 12 maja 2020 r. w sprawie *Korostelev przeciwko Rosji* dotyczy istotnego i trudnego zagadnienia, jakim jest właściwe zagwarantowanie realizacji prawa do uzewnętrzniania przekonań religijnych przez osoby osadzone w zakładach penitencjarnych. Trzeba zauważyć, że wpisuje się on w linię orzecniczą Trybunału. Zaprezentowane w wyroku stanowisko koncentruje się na indywidualnym podejściu do sytuacji osób osadzonych, którzy chcą realizować przysługujące im prawo do wolności religijnej. Trybunał stoi na stanowisku, że nie wystarczy wykazanie jedynie od strony formalnej zasadności limitacji tego prawa. W zaprezentowanym wyroku wskazano, że konieczne jest zachowanie właściwej proporcji pomiędzy interesem władz penitencjarnych a interesem osoby osadzonej. Z uwagi na specyfikę sytuacji osoby osadzonej i konieczność dążenia do realizacji przysługującego jej prawa do wolności religijnej oraz dążenie do realizacji przepisów określających porządek wewnętrzny w zakładzie penitencjarnym widoczna jest potrzeba wypracowania właściwych rozwiązań, które pozwolą na pogodzenie tych interesów oraz właściwe zarządzanie ryzykiem w zakładach penitencjarnych. W świetle coraz większej różnorodności osób osadzonych pod względem wyznawanej religii zaprezentowany wyrok nabiera również znaczenia dla systemu penitencjarnego w Polsce. Właściwe byłoby, kierując się zaleceniami określonymi w tym wyroku, wprowadzenie odpowiednich rozwiązań prawnych, które zabezpieczyłyby polski system penitencjarny przed niezamierzonym naruszeniem gwarancji określonej w art. 9 konwencji mimo zgodności podjętych działań z polskim systemem prawnym.

Bibliografia

- Abramowicz A., *Duszpasterstwo w instytucjach penitencjarnych a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016.
- Abramowicz A.M., *Równouprawnienie związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2018.
- Bielecki M., *Wolność religijna Kościołów i związków wyznaniowych według regulacji polskiego prawa karnego*, „Nurt SVD” 2018, nr 2.
- Czebotar Ł., *Standardy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie wolności sumienia i wyznania osób pozbawionych wolności*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016.
- Hucał M., *Wolność sumienia i wyznania osób pozbawionych wolności w orzecznictwie ETPC*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016.
- Kwieciński A., *Podstawy prawne realizacji prawa wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej. Rozważania na marginesie dyskusji o zjawisku multikulturowości populacji więziennej*, „Przegląd Prawa i Administracji C” 2015, cz. 2.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii sprawców szczególnie niebezpiecznych (art. 88a i 88b k.k.w.)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 23.
- Płoski T., *Wolność sumienia i wyznania w warunkach izolacji więziennej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9.
- Sobczyk P., *Konstytucyjne „prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016.
- Stanisławski T., *Finansowe koszty zapewnienia wolności sumienia i religii osób pozbawionych wolności*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Unitas, Warszawa 2016.
- Warchałowki K., *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2004.
- Wojtasik-Terech A., *Zarządzanie ryzykiem w jednostce sektora publicznego*, [w:] *Zarządzanie ryzykiem*, red. K. Jajuga, Warszawa 2019.

Zawiślak M., *The limitations of religious practices in polish prisons*, “Review Of Comparative Law” 2017, v. 30.

Zawiślak M., Czelný M., Abramowicz A., *Poland: Religious Assistance and Religious Practices in the Prisons*, [w:] *Religion and Prison: An Overview Contemporary Europe*, red. Anne-Laure Zwilling Julia Martinez Arino, Springer 2020.

Źródła prawa:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nieposiadającego hierarchii duchownej, Dz.U. Nr 38, poz. 363.

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 30, poz. 240.

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 30, poz. 241.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2019 r., poz. 1347.

Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1726.

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 483.

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 43.

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1599.

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1889.

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 169.

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1712.

- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 14.
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 13.
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 44.
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1798.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2021 r., poz. 53 t.j.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, Dz. U. Nr 152, poz. 1494.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 września 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. U. Nr 152, poz. 1493.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych; Dz. U. Nr 159, poz. 1546.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U., poz. 302.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka:

- Decyzja Komisji Huber przeciwko Austrii z 19 grudnia 1970 r. nr skargi 4517/70.
- Decyzja Komisji X przeciwko Wielkiej Brytanii z 6 marca 1982 r. nr skargi 8231/78.
- Wyrok ETPC z 25 maja 1993 r. Kokkinakis przeciwko Grecji, nr skargi 14307/88.
- Wyrok ETPC z 10 listopada 2005 r. Leyla Şahin przeciwko Turcji, nr skargi 44774/98.
- Wyrok ETPC z 30 listopada 2005 r. Igors Dmitrijevs przeciwko Łotwie, nr skargi 61638/00.
- Wyrok ETPC z 10 listopada 2005 r. Leyla Şahin przeciwko Turcji, nr skargi 44774/98.
- Wyrok ETPC z 12 lutego 2009 r. Nolan i K. przeciwko Rosji, nr skargi 2512/04.
- Wyrok ETPC z 12 maja 2009 r. Masaev przeciwko Mołdawii, nr skargi 6303/05.
- Wyrok ETPC z 7 grudnia 2010 r. Jakóbski przeciwko Polsce, nr skargi 18429/06.
- Wyrok ETPC z 31 stycznia 2012 r. Kovaļkovs przeciwko Łotwie, nr skargi 35021/05;
- Wyrok ETPC z 15 stycznia 2013 r. Eweida i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr skarg: 48420/10, 59842/10, 51671/10 i 36516/10.
- Wyrok ETPC z 1 lipca 2014 r. S. A. S. przeciwko Francji, nr skargi 43835/11.
- Wyrok ETPC z 30 czerwca 2015 r. Choroszenko przeciwko Rosji, nr skargi 41418/04.
- Wyrok ETPC z 8 października 2019 r. Zelikha Magomadova przeciwko Rosji, nr skargi 58724/14.
- Wyrok ETPC z 12 maja 2020 r. w sprawie Korostelev przeciwko Rosji, nr skargi 29290/10.